

Lathyrus aphaca v Československu

Lathyrus aphaca in der Tschechoslowakei

Anna Chrtková, Denisa Blažková a Radmila Bělohlávková

CHRTKOVÁ A., D. BLAŽKOVÁ et R. BĚLOHLÁVKOVÁ (1977): *Lathyrus aphaca* v Československu. [*Lathyrus aphaca* in der Tschechoslowakei.] — Preslia, Praha, 49 : 337—346

Derzeit ist *Lathyrus aphaca* in den meisten Ländern Europas, mit Ausnahme des Nordens, in Süd- und Ostasien und in den nördlichen Teilen Afrikas verbreitet. Dieses Areal ist sekundär. Die ursprüngliche Verbreitung der Art war höchstwahrscheinlich viel kleiner. *Lathyrus aphaca* wird ab und zu in die Tschechoslowakei verschleppt und nur selten erhält sie sich für lange Zeit. Die Mehrheit der Lokalitäten bindet sich an Eisenbahnkommunikationen und hat nur ephemeren Charakter. Ständige sind die Vorkommen am SW Rand des Gebirgszuges Bílé Karpaty (SO Morava), besonders als Ackerunkraut in Getreidekulturen. Seltene, aber an geeigneten Standorten ständige Vorkommen befinden sich in Saumgesellschaften — wie die neue, ausführlicher studierte Lokalität bei Kosoř bestätigt.

Botanický ústav ČSAV, 252 43 Průhonice, Československo.

V posledních letech byl v Československu zjištěn na několika nových lokalitách vzácný druh hrachoru, hrachor pačočkový, *Lathyrus aphaca* L. Tento druh, význačný zejména úplnou absencí listů, jejichž funkci převzaly palisty, je jediným zástupcem sekce *Aphaca* (ADANS.) RCHB. Protože je pravděpodobné, že bude nalézán i na dalších lokalitách, uvádíme jeho popis, charakteristiky stanovišť, poznámky o způsobech šíření a rozšíření v Československu.

POPIS A VARIABILITA

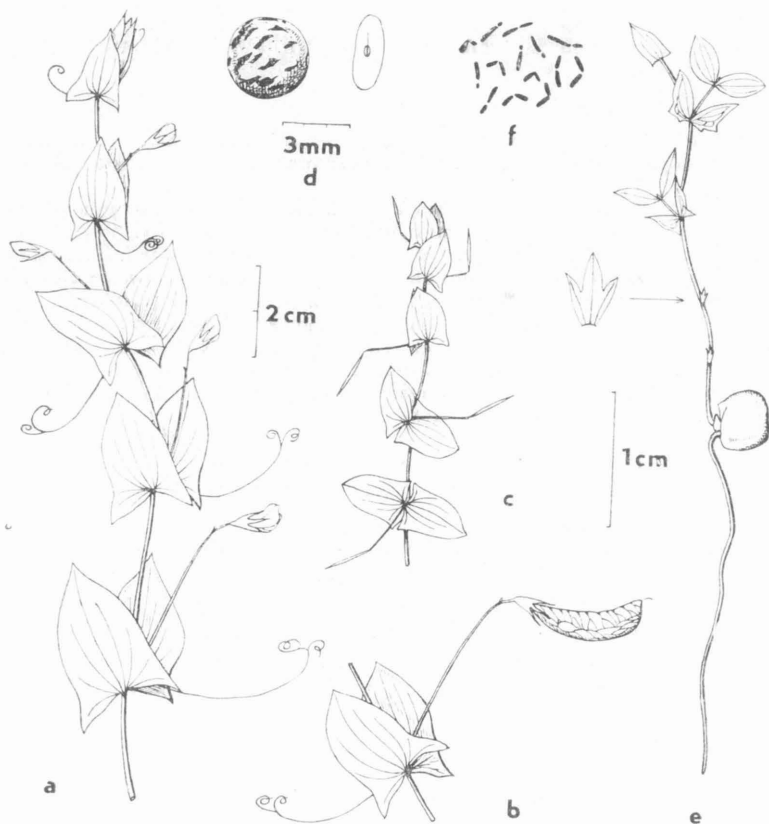
Lathyrus aphaca L., Sp. Pl. ed. 1 : 729 (1753).

Rostliny jednoleté, lysé; lodyhy popínavé, slabé; palisty vejčité střešovitě, sivě až jasně zelené, (7—) 20—35 × (4—) 11—24 mm velké, směrem k vrcholu lodyhy se zmenšují; listy u dospělých rostlin redukováné na 1 úzce kopinatý lístek (f. *phyllophorus*) nebo chybějí úplně (f. *aphaca*); úponky jednoduché nebo rozvětvené nebo chybějí (f. *phyllophorus*); květenství s 1 (—2) květy; stopky květenství 2—45 mm dlouhé, za plodu prodloužené, 32—75 mm dlouhé; stopky květní 5—11 mm dlouhé; kalich zvonkovitý, 7—10 mm dlouhý, kališní ústý delší než trubka; koruna žlutá, 8—10 m dlouhá; lusky podlouhlé, slabě srpovitě prohnuté, pískově hnědé až tmavě hnědé, matné, lysé, (12—) 15—25 (—30) × 8—12 mm velké, s (1—) 4—5 semeny; semena kulovitá až sféroidní, hladká, silně lesklá, světle zelenožlutá až pískově žlutá s tmavě hnědými skvrnami dvojího druhu, velkými a malými, nebo jednobarevná, černofialová až černá, (1,8—) 2,2—3 (—4,3) × 1,9—3,3 × 1,5—2,9 mm velká (obr. 1a—d).

Semena klíčí epigeicky. Klíčivost semen na Petriho miskách v laboratorní teplotě v únoru, ze semen sbíraných v srpnu na lokalitě u Kosoře, byla pouze 35%. Klíčící rostliny mají zpravidla první dva listy vyvinuté jako trojdišné šupiny, třetí list je úplně vyvinutý s dvěma palisty, vřetenem listu, jedním párem (jařmem) podlouhlých lístků a vřetenem zakončeným krátkým hrotem; čtvrtý list je podobný, pouze s širšími palisty, podobnými již

palistům na dospělých rostlinách a s jedním jařmem širších, široce eliptických lístků a vrětenem zakončeným delším hrotem; žilnatina palistů a lístků je silně vyniklá, zejména na spodní straně. Další listy mají už lístky redukované a vyvinuté jsou pouze palisty a úponky (obr. 1e).

Počet chromozómů z lokality Kosor: $2n = 14$ (obr. 1f).

Obr. 1. — *Lathyrus aphaca* L. a část kvetoucí rostliny; b část plodné rostliny; c f. *phyllophorus* BORBÁS; d semeno; e klíčící rostlina; f chromozómy u rostliny z lokality Kosor. — Abb. 1. — *Lathyrus aphaca* L. a Teil einer blühenden Pflanze von der Lokalität Kosor; b Teil einer fruchtenden Pflanzen von der Lokalität Kosor; c f. *phyllophorus* BORBÁS von der Lokalität Horná Breznica; d Samen; e keimende Pflanze; f Chromosomen einer Pflanze von der Lokalität Kosor.

Proměnlivost: v oblasti původního rozšíření byla popsána řada taxónů různé hodnoty, které se liší zejména tvarem palistů, délkou stopek květenství a internodií a barvou květů, plodů a semen. Většina z nich je nepatrné taxonomické hodnoty a má charakter spíše stanovištních modifikací.

V Československu se projevuje podobná proměnlivost v menší míře, vzhledem k menšímu území. Větší odchylky od typických rostlin byly zjištěny v délce stopek květenství a velikosti květů a ve velikosti a barvě semen. Na jedné rostlině byly vyvinuty liché lístky (viz dále).

Délka stopek květenství na studovaných rostlinách kolísala od 2—45 mm. U některých rostlin byly stopky výrazně krátké, jen 2—10 mm. Tyto odchylky v některé populaci převládaly, v jiné byly v menšině. Na bohaté lokalitě u Kosoře byly zjištěny oba typy, při čemž v časném létě měly rostliny téměř výhradně dlouhé stopky a na podzim krátké. Tato závislost na ročním období byla zjištěna i u velikosti květů. Větší, časně letní rostliny mají většinou květy větší a po 1—2 v květenství, pozdní mají menší květy, pouze po jednom. Velikost rostlin a jednotlivých orgánů závisí také na výživnosti substrátu, hustotě zápoje apod.

Vzácné jsou rostliny s vyvinutým jedním lístkem, popsané jako f. *phyllophorus* BORBÁS. Na území Československa je tato forma doložená zatím jednou rostlinou (Bílé Karpaty, Horná Breznica, D. BLAŽKOVÁ 1967). Stanovištní podmínky této odchylky (nad břehem potoka, pramenná poloha) jsou poněkud netypické (viz dále). Rostliny, patřící k této formě, mají kromě palistů vyvinutá větvena listů s jedním úzce kopinatým až čárkovitým lístkem, 8—12 × 1—1,5 mm velkým. Úponky chybějí (obr. 1c). Podobná forma s jedním lístkem, f. *foliolosa* BRÉB., se liší vyvinutými úponkami. Na našem území zjištěna nebyla. Taxonomická hodnota těchto odchylek je asi velmi nízká a je možné, že odchylky jsou vyvolány různými vlivy stanoviště, přírodními i umělými, nebo jsou i původu patologického.

CELKOVÉ ROZŠÍŘENÍ

Původní areál druhu *L. aphaca* je patrně pouze v jihozápadních a jižních částech SSSR, na Blízkém Východě a ve východním Středomoří. O jeho původnosti v západním Středomoří vyslovují někteří autoři pochybnosti. Přesné stanovení hranic není už v současné době možné. *L. aphaca* patří k nejstarším kulturním rostlinám, odpradávná pěstovaným a provázejícím kulturní plodiny jako plevel, jak dokazují např. nálezy již ze starého Egypta. V hrobce faraona Džósera (2778—2723 př. n.l.) v Sakkáře byly nalezeny velmi dobře zachované lusky a semena, spolu s dalším druhem hrachoru, hrachorem chlupatým, *Lathyrus hirsutus* a jinými zástupci z rodů čeledi *Fabaceae* (cf. TÄCKHOLM 1969). Současný areál zahrnuje západní, střední, jižní, východní a vzácně i severní Evropu, jižní a východní Asii až po Čínu a Japonsko a severní Afriku (cf. také: MEUSEL, JÄGER et WEINERT 1965 : 253). Ve střední Evropě má *L. aphaca* většinou efemerní charakter a jen vzácně zdomácňuje.

EKOLOGICKÁ A CENOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA

V centru svého areálu vystupuje *L. aphaca* především jako druh výslunných lemů a jako plevel v obilí. Ještě v jihozápadním Německu udává OBERDORFER (1970) hlavní výskyt v kulturách ozimé pšenice a v okrajích křovin. Označuje *L. aphaca* jako charakteristický druh asociace *Kickxietum* (svaz *Caucalidion*), tedy dosti teplomilný plevelný druh obilných polí, na živinami bohatých, víceméně neutrálních, ne však vápnatých půdách, hlinitého nebo písčitého charakteru.

Ve střední Evropě, kam je *L. aphaca* jen zavlékán, se na svá stanoviště dostává až druhotně a jen zřídka. S dováženým obilím se šíří na nejčastější stanoviště u nás — na železniční komunikace a jejich nejbližší okolí (celkem 18 lokalit, tj. 32% všech blíže určených výskytů). Tento typ lokalit předsta-

vuje ovšem okrajové, výrazně efemerní výskyty a na území ČSSR jsou také nejčastější v Čechách (9 lokalit, tj. 53 % českých nalezišť), kde jsou již patrně klimatické podmínky pro druh méně příznivé. Do odpovídajících společenstev se dostává *L. aphaca* nejčastěji na Moravě — jako plevel v polích (11 lokalit, tj. největší procento moravských nalezišť — 36 %). Většina těchto lokalit je soustředěna na jihozápadním okraji Bílých Karpat. ŠOUŘEK (1944) uvádí u herbářové položky druhu od Horního Němčí dokonce: „v poli jako zdomácnělý plevel, vždy hojně“. Na Slovensku byl nalezen v polích jen dvakrát, v Čechách dokonce jen v jednom případě. Celkově představují lokality na polích a úhorech čtvrtinu všech výskytů v ČSSR. Na třetím místě četností (12 lokalit, tj. 21 %) jsou stanoviště, která lze sumárně označit jako lemy. Jsou to veskrze víceméně zapojené bylinné, často i luční, porosty v určité volnější závislosti na sousedních dřevinách (polostín, stěna lemu). Jsou to lokality v parcích, sadech, zahradách, bažantnicích, na keřnatých stráních apod. V takovýchto porostech jsou zejména české lokality (6, tj. 35 % českých lokalit) a na Moravě (5, tj. 17 % moravských lokalit). Pozoruhodné jsou výskyty *L. aphaca* na vlhkých a mokrých stanovištích (u rybníků, močálů a na prameniskách), nejčastější na jižní Moravě, zejména u Lednických rybníků. Na podobném stanovišti byl *L. aphaca* nalezen u obce Horná Breznice (430 m n. m.) v jediném sterilním exempláři s oslabenou vitalitou (f. *phyllophorus*) v porostu asociace *Juncus inflexi-Menthetum longifoliae*, představující asi 2 m široký pruh podél vývěru malého potůčku s dominujícím *Juncus inflexus*. Celá plocha byla uprostřed pastviny, dosti rozšlapána napájejícím se dobyt看. V Čechách nebyl na mokřém typu stanoviště *L. aphaca* nalezen.

Z rozdělení nalezišť do skupin stanovištních typů vyplývá tedy převážně „zonální“ charakter výskytu *L. aphaca* na mediteránně nejvíce ovlivněné Moravě (tedy výskyt hlavně v polích, jak to odpovídá rozšíření v centru areálu druhu) a občasný „extrazonální“ výskyt zejména v Čechách (v lemech — na mikroklimaticky a edaficky zvláště příznivých stanovištích), vedle nejčastějšího „azonálního“ efemerního výskytu na železničních komunikacích. Obdobné relace platí i pro Slovensko, kde však je málo lokalit pro nějaké obecnější závěry.

Zatímco i hojně výskyty *L. aphaca* v polích nebývají trvalé a lokality po roce nebo několika málo letech zanikají (významný podíl má na tom jistě i intenzifikace a chemizace zemědělství), představují výskyty v zapojených bylinných společenstvech možnost začlenění druhu do trvalé složky naší flory a vegetace. Ukazuje se totiž, že dostane-li se *L. aphaca* na lokalitu s příznivým stanovištěm jak po stránce klimatické tak edafické, může v odpovídajícím společenstvu spontánně a trvale vytvořit bohatou populaci. Svědčí o tom náš poslední nález na Sulavě u Kosoře (záp. od Prahy).

Tato lokalita je ve starém neudržovaném třešňovém sadu na dně mělké terénní vlny, od plošiny na severu, západě a východě (pole) chráněna hustým pruhem křovin (*Acer campestre*, *Prunus spinosa*, *Crataegus monogyna*, *Ligustrum vulgare*, *Rosa* sp. div. aj.). Celý sad zabírá plochu asi 30 × 100 m, mírně ukloněnou k jihu (5–10°), na dolním jižním okraji přechází do listnatého lesa (*Carpinion* s hojnou *Stellaria holostea*). Podloží tvoří „sulavské štěrkopísky“ z poměrně vzácné miocenní terasy Borounky, tzv. Klíněckého stadia (v těsném sousedství lokality jsou velké pískovny). Půla je na lokalitě hlinito-písčité až písčité, dosti humózní, jen slabě kyselá (v 0–8 cm je pH (H₂O) 6,6, pH (KCl) 6,0), bez karbonátů, patrně obohacovaná splachem z výše položeného pole na okolní plošině. Touto cestou se pravděpodobně dostal na lokalitu i *L. aphaca*. Podrost sadu tvoří občas sečená, jinak však neudržovaná a nehojená louka, kterou lze dobře přiradit asociaci *Arrhenatheretum elatioris* BRAUN-BLANQUET 1915, přestože je částečně zastíněná

Tab. 1. — Rozdělení lokalit *Lathyrus aphaca* L. podle cenologických vazeb. — Tab. 1. — Einteilung der Lokalitäten von *Lathyrus aphaca* L. nach zönologischen Bindungen

	Čechy počet lokalit Anzahl der Lokalitäten	%	Morava počet lokalit Anzahl der Lokalitäten	%	Slovensko počet lokalit Anzahl der Lokalitäten	%	ČSSR počet lokalit Anzahl der Lokalitäten	%
železniční komunikace Eisenbahnkommunikationen	9	53	6	20	3	34	18	32
pole a úhory Felder und Brachfelder	1	6	11	36	2	22	14	25
lemy s. l. Säume s. l.	6	35	5	17	1	11	12	21
příkopy u silnic a cest Gräben an Strassen und Wegen	1	6	3	10	2	22	6	11
mokrá místa Nassplätze	0	0	5	17	1	11	6	11
počet použitých lokalit Anzahl der verwendeten Lokalitäten	17		30		9		56	

Poznámka: 12 blíže necharakterizovaných lokalit bylo vypuštěno

Bemerkung: 12 nicht näher charakterisierte Lokalitäten wurden ausgelassen

stromovým nadrostem a podrost má tedy spíše lemový charakter. Hrachor je v podrostu větší částí sadu velmi hojný, místy tvoří kromě trav nejpokryvnější součást bylinného patra. Nejhojnější však není na nejvíce osluněných místech, jak by se snad mohlo očekávat podle jeho celkového rozšíření. Na celodenně osluněných místech naopak zcela chybí a nejlépe se zřejmě daří v polostínu, pod nepřilís hustými korunami ovočných stromů (snad též otázka konkurence). Na těchto místech dokonce dobře obrůstá i po posečení a znovu kvete. Nejmohutnější exempláře jsou ovšem na nesečených místech, přímo pod korunami jednotlivých stromů, po jejichž kmenech se vysoko popíná spolu s dalšími druhy z čeledi vikvovitých. Patří mezi ně i další, v území poměrně vzácnější druh *L. hirsutus*, který sice není na lokalitě tak hojný, ale roztroušeně se vyskytuje též skoro po celém sadu. Charakter porostu nejlépe podává snímek: lokalita Kosoř, 1,3 km J od středu obce, 340 m n. m., třešňový sad, plocha porostu 30 × 100 m, plocha snímku 30 m² (pokryvnost udána v sedmičlenné BRAUN-BLANQUETOVĚ stupnici).

E₃ = 75%: *Prunus avium* (kult.) 3, *Prunus cerasus* (kult.) 1, *Malus sylvestris* (kult.) 1.

E₁ = 85%: *Arrhenatherum elatius* 3, *Lathyrus aphaca* 2, *Dactylis glomerata* 2, *Festuca pratensis* 2, *Poa trivialis* 2, *Veronica chamaedrys* 2, *Agrostis gigantea* 1, *Lathyrus hirsutus* 1, *Galium verum* 1, *Trisetum flavescens* 1, *Vicia hirsuta* 1, *Crepis biennis* 1, *Prunella vulgaris* 1, *Trifolium repens* 1, *Achillea millefolium* 1, *Plantago media* 1, *Fragaria viridis* 1, *Torilis japonica* 1, *Taraxacum officinale* 1, *Coronilla varia* 1, *Rumex acetosa* 1, *Medicago lupulina* 1, *Lathyrus tuberosus* +, *Galium mollugo* +, *Stellaria graminea* +, *Pimpinella saxifraga* +, *Plantago lanceolata* +, *Daucus carota* +, *Pastinaca sativa* +, *Vicia sepium* +, *Ranunculus repens* +, *Geum urbanum* +, *Convolvulus arvensis* +, *Lysimachia nummularia* +, *Vicia tetrasperma* +, *Crataegus monogyna* juv. +, *Hypericum perforatum* +, *Vicia cracca* (+), *Potentilla reptans* (+), *Lotus corniculatus* +.

E₀ = 7%: *Mnium affine* 2, *Brachythecium rutabulum* 1, *Lophocolea bidentata* 1, *Pseudoscleropodium purum* +.

Snímek byl zapsán 18. 7. 1975, v době, kdy po první seči porost opět bohatě obrostl. Nezarostlá místa v bylinném patře pokrývala hlavně nevyrabaná stařina.

Po obou vzácnějších druzích hrachorů jsme pátrali i v širším okolí sadu, ale nepodařilo se nám již nikde další vyskyty zjistit. Podle ústních informací místních občanů je celá plocha již řadu let bez intenzivní péče a nejpravděpodobněji se oba druhy do sadu dostaly semeny ze sousedního pole, na kterém se neudržely. Jelikož *L. aphaca* osídluje na lokalitě rovnoměrně větší vzhodných stanovišť v bohaté populaci (v obou sledovaných letech 1975 a 1976 zhruba změn), lze soudit, že jeho výskyt na tomto místě je již dlouhodobý a — pokud nedojde k výrazným změnám stanoviště — má naději i na další udržení. Šíření do širšího okolí je již méně pravděpodobné, dalo by se předpokládat zase jen na místa obzvláště ekologicky a cenologicky příhodná.

ROZŠÍŘENÍ V ČSSR

Adventivní *L. aphaca* se šíří v ČSSR především ferrovíatickou agestochorií; další důležitější způsoby rozšiřování jsou speirochorie, ergasiochorie a rypochorie, fakultativně se vyskytuje myrmekochorie (MÜLLER 1933). Obvykle roste jednotlivě nebo řídké roztroušeně, ojedinelé ve větším množství. Většina lokalit na našem území se nachází v oblasti Pannonicum; výrazné soustředění je na jihovýchodní Moravě, menší v Praze a okolí.

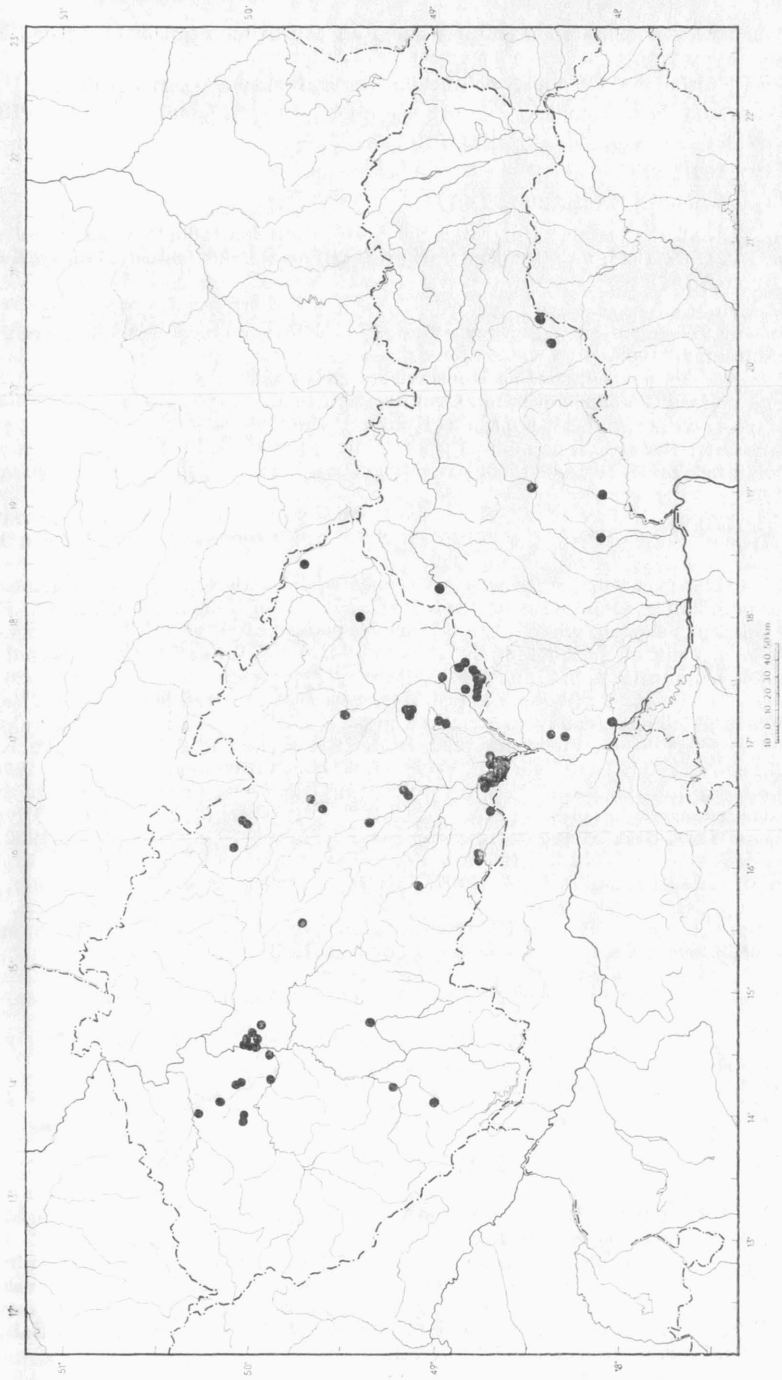
Údaje o rozšíření druhu byly převzaty z literatury a těchto herbářů: BAV — Ústav experimentální biologie a ekologie SAV, oddelenie systematiky rastlín, Bratislava (zde nebyl nalezen herbářový doklad); BRA — Slovenské národné múzeum, Bratislava; BRNM — Botanické oddelení Moravského múzea, Brno; BRNU — Katedra biologie rostlin PfF UJEP, Brno; PR — Botanické oddelení Národního múzea, Průhonice u Prahy; PRC — Katedra botaniky PfF UK, Praha; herb. — soukromý herbář. (SLO — Katedra botaniky PfF UK, Bratislava — materiál tohoto herbáře nebyl zapůjčen.)

Čechy a Morava

Praha: Kinského zahrada, V. P. 1909, PRC; Zlíchov, ROHLENA 1929, PRC; za smíchovským nádražím na železničním náspu, ROHLENA 1930 (též f. *brevistipularis*); Michle, Práche, HEJNÝ 1960, PR; Žižkov, kolejisté zeleninové rampy v nákladovém nádraží, HEJNÝ, JEHLÍK, KOPECKÝ a KROPÁČ et LHOTSKÝ 1973; Průhonice, park, DEYL 1952, PR; Kosoř u Radotína, okraj třešňového sadu 13 km J středu obce, BLAŽKOVÁ 1975, PR.

Kladno: u družstevní pekárny na spojovací koleji, ca 400 m n. m., ŠVEJDA et ŠINDELÁŘ 1941, PRC; u železniční stanice kolem skladiště velkoobchodu s potravinami, ROUBAL 1965, PRC.

Obr. 2. — Lokality *Lathyrus aphaca* L. v Československu. — Abb. 2. — Lokalitäten von *Lathyrus aphaca* L. in der Tschechoslowakei.

Rakovník: u Krušovic, J okraj bažantnice nad Rabasovým mlýnem, 380 m n. m., MLADÝ 1948, PRC; u Hamru v příkopu silnice a na mezi u sv. Antonína, WURM 1903.

Beroun: mezi Hostimí a Srbskem, na poli poblíž chaty „Boubová“, DEYL 1950, PR.

Louny: přenesen od školní botanické zahrady ze strání „Mělece“ u Loun, V. P. 1912, PRC.

Písek: Z okraj lesních sadů, BURKET 1932, PRC.

Tábor: VRANÝ 1921, PRC.

Prachatice: u Vlachova Březí, ROHLENA 1928.

Rychnov n. Kněžnou: na železniční trati u Bolehoště, ROHLENA 1900; PRC, na železniční trati u Vamberka, ROHLENA 1928; na železniční trati proti mlýnu v Pekle (v místě, kde se dříve skládalo obilí), HROBAŘ 1931.

Havlíčkův Brod: násep železniční trati u Golčova Jeníkova, URVÁLEK, PRC.

Svitavy: náspy železniční trati Svitavy—Skuteč, zvláště u stanice Vendolí, HRUBY 1915; u Lačnova, SCHREIBER 1906, BRNM.

Nový Jičín: poblíž železniční trati na Hodslavice, KILIÁN 1959, PR.

Olomouc: na poli u Příkaz, 220 m n. m., OTRUBA 1942, PRC.

Frýdek-Místek: Trinec, rudiště, KILIÁN et KRKAVEC 1962.

Žďár n. Sázavou: Nedvědice, na nádraží při kolejnicích, ŠMARDA 1949.

Brno: na poli u Lelekovic, DVOŘÁK 1948, BRNM; Česká u Brna, na poli ve směsce, 300 m n. m., ŠMARDA 1949.

Kroměříž: Koryčany, HRUBY 1931, PR; u obce Pornice v kultuře *Salix viminalis*, SKŘIVÁNEK 1948, BRNM; Morkovice u Pornic, v kulturách *Salix acutifolia*, SKŘIVÁNEK 1949; u Pornic, u cesty k samotě zvané Švábsko, ZAVŘEL 1960.

Uherské Hradiště: na kopci sv. Rocha u Uher. Hradiště, SAPETZA 1856; u Horního Němčí

u Korytné, v poli, 350 m n. m., ŠOUREK 1944, PRC, PR; Dolní Němčí, POSPÍŠIL 1951, BRNM.

Hodonín: Velká n. Veličkou, vlhká místa u Dřínové, podél cesty k vrbecké silnici, BĚŇA 1918,

BRNU; u Velké n. Veličkou mezi obilím, SKŘIVÁNEK 1941, PRC, WEBER 1925, PR; Veselí n. Mo-

ravou, mezi poli, WEBER 1924, PRC; mezi Kněždubem a Žeravinami, v poli, WEBER 1926, PRC;

mezi Strážnicí a Radějovem v příkopu u silnice, HOLUB ca 1958 (ústní sdělení); Velká n. Veličkou,

Z svahy kóty 573 SV od obce, 400 m n. m., VICHEREK 1963, BRNU; Kněždub, SZ svahy kóty

439 JV od obce, 300 m n. m., VICHEREK 1963, BRNU; řídký les nad Bohuslavicemi u Kyjova,

DEYL 1968, PR; vrch Hájová nad Velkou n. Veličkou, v poli, JV, 300 m n. m., HROUDA 1970, PR.

Břeclav: Lednice, dno rybníka Mlýnský, PODPĚRA 1947, BRNM; Lednice, okraj rákosiny na

J okraji Prostředního rybníka, písčité půda, HOLUB 1946 (ústní sdělení); Lednice, břeh Mlýnského

rybníka, ŠMARDA 1952, BRNM; Lednice, obnažené dno rybníka, 170 m n. m., MENCL 1952, PRC;

Lednice, na okraji rybníka Mlýnský, 160 m n. m., SMEJKAL 1955, BRNU; Lednice, v křovinách

na JZ břehu Mlýnského rybníka, SOJÁK 1957, PR; Mikulov, při cestě k Velkému rohu, SOJÁK

1957, PR; rybník Nesyt u Sedlce, HEJNÝ 1949, PR, ČERNOCH 1949, herb.; u Podivína, WILDT

1921; polní cesta u Kočíčí skály mezi Klentnicí a Mikulovem, ojedinele na poli, FRÖHLICH 1926,

BRNU; mezi Mikulovem a Klentnicí, v polích, FRÖHLICH 1933; nad obcí Perná, FRÖHLICH 1954,

BRNU; mezi obcemi Perná a Klentnice (asi 0,5 km za Pernou), po levé straně silnice v travnatém

podrostu mladého větrolamu, UNAR 1967, BRNU; železniční náspy u Rakvic, THENUS 1921,

BRNM.

Znojmo: Hrabětice n. Jevišovkou, písčité úhor na Kalvarii, DVOŘÁK 1952, PRC; Znojmo,

OBORNÝ 1897, PRC; Gránické údolí, železniční náspy, HIMMELBAUR et STUMME 1923.

Třebíč: železniční násep v obci Stařeč, anonymus 1902, BRNM.

Slovensko

Považská Bystrica: Horná Breznica, 0,5 km V od obce nad břehem potoka, pramenná poloha (*Junco inflexi-Menthetum longifoliae*), BLAŽKOVÁ 1967, PR (f. *phyllophorus*).

Bratislava: přístav, mezi kolejnicemi, OPLUŠTILOVÁ 1948; Moravské pole, na železničním náspu mezi Plaveckým Štvrtkom a Malackami, DEGEN, GAYER et SCHEFFER 1923; Moravské pole, písčité náspy při železniční trati od Malacek k Abrodu, MIKEŠ 1938.

Zvolen: pod Strážou nedaleko Zvolena, u cesty, FUTÁK 1943; Horné Rykyně u Šah, stepní pahorek nad obcí, CHRTEK et CHRTKOVÁ 1972, PR.

Levice: u Levic ve vinicích proti Őrhegy, KNAPP 1865.

Rožňava: pole u Domice směrem k Čertově Dífe, anonymus 1953, PRC.

Rimavská Sobota: okolí obce Vyšné Valice, FÁBRY 1883, BRA (uvádí HENDRYCH 1963 in lit.).

ZUSAMMENFASSUNG

Auf Grund des Studiums von *Lathyrus aphaca* — lebende Pflanzen an den Lokalitäten, Herbarmaterial und Literaturangaben — wurden die Merkmale der Art überprüft, die Variabilität und ihr taxonomischer Wert, sowie die Verbreitung der Art auf dem Gebiet der Tschechoslowakei und die ökologisch-zöologischen Verbindungen festgestellt. *L. aphaca* befindet sich im studierten Gebiet meistens in der typischen Form, *f. aphaca*, mit der absoluten Abwesenheit der Blättchen bei den erwachsenen Pflanzen. Die Variabilität der einzelnen Merkmale (besonders der Grösse der Pflanzen, Länge der Blütenstiele, Grösse der Blüten und Farbe und Grösse der Samen) hängt meistens mit den Standortverhältnissen und teilweise auch mit den Jahreszeiten zusammen. Sie hat höchstwahrscheinlich keinen höheren taxonomischen Wert. Sehr selten ist die Form *f. phyllophorus*, die durch ein entwickeltes Blättchen charakterisiert ist. Sie wurde nur an einer Lokalität gefunden.

Die meisten Lokalitäten sind an Eisenbahnkommunikationen gebunden und pflegen nur ephemeren Charakter zu haben. Diese Vorkommen sind phytogeographisch auch wenig ausgeprägt. Regelmässiger kommt die Art im Gebiet des Pannonicums vor. Die zahlenmässigstärksten Lokalitäten befinden sich in Morava (Mähren) am SW Rand des Gebirgszuges Bílé Karpaty, wo die Vorkommen von *L. aphaca* als Ackerunkraut überwiegen. Infolge der Intensivierung der Landwirtschaft schwindet ja auch die Mehrheit dieser Lokalitäten und die stabilsten Fundorte befinden sich an Standorten der Säume und ähnlicher Gesellschaften (Parkanlagen, Obstgärten, Abhänge mit Sträuchern usw.). Ausführlicher wurde eine solche neuentdeckte Lokalität bei Kosoř bei Praha (Prag) studiert. Der Standort ist dort für *L. aphaca* ausserordentlich geeignet — geschützte Lage auf einem sanften Südbhang in einem schütterten Kirschenobstgarten auf nur schwach saurem, sandigen Boden, ohne Karbonate (pH/H₂O 6,6, pH/KCl 6,0). Auf den völlig besonnten Plätzen dieser Lokalität wächst *L. aphaca* nicht. Wenn auch die Population der Art sehr reich ist und offensichtlich schon seit Jahren besteht, verbreitet sie sich in die Umgebung überhaupt nicht. Die Ursache liegt wahrscheinlich in der spezifischen Kombination der ökologisch-zöologischen Ansprüche der Art.

Den verbliebenen kleinen Teil der Lokalitäten stellen nasse Flächen am Rand von Teichen und Quellen (besonders im Süden von Morava — Mähren) und Gräben längs der Strassen und Wege dar.

LITERATURA

- DEGEN Á., J. GÁYER et J. SCHEFFER (1923): Magyar Láptanulmányok (Ungarische Moorstudien). — Magy. Bot. Lapok, Budapest, 22 : 1—122.
- FRÖHLICH A. (1933): Über das Vorkommen einiger Pflanzen in S-Mähren. — Verh. Naturforsch. Ver. Brünn, 64 : 32—33.
- FUTÁK J. (1943): Kremnické hory, štúdia geobotanicko-floristická. — Martin.
- HEJNÝ S., V. JEHLÍK, K. KOPECKÝ, Z. KROPÁČ et M. LHOTSKÁ (1973): Karanténny plevele Československa. — Studie ČSAV, Praha, 8 : 9—156.
- HENDRYCH R. (1963): Ad floram dicionis oppidi Šafárikovo in Slovacia materies critica. — Biol. Práce SAV, Bratislava, 9/6 : 5—63.
- HIMMELBAUR W. et E. STUMME (1923): Vorarbeiten zu einer pflanzengeographischen Karte Österreichs. — In: XII. Die Vegetationsverhältnisse von Retz und Znaim. — Abh. Zool.-Bot. Ges. Wien, 14/2 : 1—148.
- HROBÁŘ F. (1931): Květena Kostelecka a Rychnovska. — Vamberk.
- HRUBÝ J. (1915): Die südwestlichen und südlichen Vorlagen der Ostsudeten. — Verh. Naturforsch. Ver. Brünn, 53 : 1—81.
- KLIJÁN Z. et F. KRKAVEC (1962): Druhý příspěvek k poznání květeny rudišť na Ostravsku. — Přírod. Čas. Slez., Opava, 23 : 45—50.
- KNAPP J. (1865): Correspondenz. — Oesterr. Bot. Zeitschr., Wien, 15 : 55—59.
- MEUSEL H., E. JÄGER et E. WEINERT (1962): Vergleichende Chorologie der zentraleuropäischen Flora. — Jena.
- MIKEŠ J. (1938): Kvetena okresu bratislavského a malackého. — Vlastived. Sborn. Okresu Bratislavského a Malackého, Tom. 3, Bratislava, 1938 : 31—176.
- MÜLLER P. (1933): Verbreitungsbiologie der Garigueflora. — Beih. Bot. Centralbl., Dresden, 50/2 : 395—466.
- OBERDORFER E. (1970): Pflanzensoziologische Exkursionsflora für Süddeutschland und die angrenzenden Gebiete. — Stuttgart.
- OPLUŠTILOVÁ T. (1948): Burinová vegetácia okolia Bratislavy. — Čs. Bot. Listy, Praha, 1 : 32—34.

- ROHLENA J. (1928): Příspěvky k floristickému výzkumu Čech VIII. — Čas. Nár. Mus., Odd. Přír., Praha, 102 : 71—85.
- (1930): Příspěvky k floristickému výzkumu Čech X. — Čas. Nár. Mus., Odd. Přír., Praha, 104 : 69—78.
- SAPETZA J. (1856): Beitrag zur Flora von Mähren und Schlesien. — Verh. Zool.-Bot. Ver. Wien, 6 : 471—474.
- SKŘIVÁNEK V. (1949): *Vicia lutea* L. zavlečená na Moravě. — Čs. Bot. Listy, Praha, 2 : 14—15.
- ŠMARDA F. (1949): Doplněk květeny v povodí Svratky. — Čs. Bot. Listy, Praha, 2 : 81—85.
- TÄCKHOLM V. (1969): Faraos Blomster. — Stockholm.
- WILDT A. (1921): Für Mähren neue oder an der neuen Standorten beobachtete Gefässpflanzen. — Oesterr. Bot. Zeitschr., Wien, 70 : 205.
- WURM F. (1903): Botanické příspěvky z okolí rakovnického. — Výroč. Zpráva Vyš. Školy Reál. v Rakovnici 1902—1903, Rakovník, 1903 : 4—34.
- ZAVŘEL H. (1960): Přírodní rezervace „Valachy“ na Kroměřížsku. — Ochr. Přírody, Praha, 15 : 177—178.

Došlo 6. prosince 1976

Recenzent: B. Slavík

Výročí 1977

Prof. Med. Dr. Vincenc Fr. Kosteletzky

* 13. 1. 1801 † 19. 8. 1887

Profesor botaniky pražské univerzity a ředitel botanické zahrady. Svou hlavní činnost, kromě univerzitních přednášek, zaměřil na budování univerzitní botanické zahrady na Smíchově, která za jeho dlouholetého vedení (1826 až 1872) vyrostla v jednu z nejbohatších zahrad na rostlinné druhy v Evropě. Zatímco jeho předchůdce J. Ch. Mikan uváděl v r. 1824 zhruba 5600 druhů pěstovaných ve smíchovské botanické zahradě, seznam Kosteletzkého z r. 1844 již zahrnuje na 12 800 druhů. Semena pro výsevy získával jednak ze svých cest, zvláště po alpských zemích, jednak výměnou s mnoha zahradami světa. V botanické zahradě byla vypěstována ze semen a Kosteletzkým pojmenována řada do té doby neznámých druhů; dostaly se do jeho herbáře a do kultur jiných botanických zahrad, ale většinou je sám nikdy nepopsal, ani platně nepublikoval. Poznatky o všech tehdy známých léčivých rostlinách světa shrnul Kosteletzky ve svém hlavním šestisvazkovém díle „Allgemeine medicinisch-pharmaceutische Flora . . .“ (1831—1836), kterým pronikl do tehdejší evropské vědecké literatury. Jinak kromě klíče k české květeně „Clavis analytica in Floram Bohemiae phanerogamicam . . .“ (1824), dále stručného přehledu květeny pražského okolí „Flora Pragensis . . .“ (1837) a několika drobných zpráv se publikačně neprojevil. Mnoho jeho pozorování, hlavně z pěstování rostlin a později z pomologie, již se horlivě věnoval po odchodu do důchodu na své dejkické zahradě, je archivováno v rukopisné pozůstalosti. Jako brněnský rodák odkázal své herbáře „příští brněnské univerzitě“; většina z nich zůstala však na univerzitě v Praze, kde je uložena i jedinečná knihovna Kosteletzkého. Jméno Kosteletzkého zvěčnil K. B. Presl v pojmenování rodu *Kosteletzkya* z čeledi *Malvaceae*.